

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԲԱՐԵՅԻՇԱՏԱԿ

S. ՊՈՂՈՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ԱԴՐԻԱՆԱՊՈԼՍԵՑԻՈՅ

Մ Ա Ս Ն Թ

Եւ իրբեւ այս այսպէս լինէր, եւ ոչը և խազադութիւն յամենեսին տառածանէր, եւ ժողովուրդք մի զմիտը կնի թեւակոսիէին ի գալ յեկեղեցիս Հայոց եւ Եղբայրական սիրով աղջազուրկին զմիմեանս, կարգաւորք Գորչէնեանք, ուրոց զիլաւուրքն էին Նուրիհճանն Քուցիսանթիւն, Ռուրճին, Արիստակէս, Փափակ Գէսորդ, Ասլանկիւր Եւն., սոքա առհասարակ սատանայատկան նախանձու թմբանեալք յանդգնեցան մարտաիլ ընդդէմ ճշմարտութեան, Եւ արբաստանեալք յօդնականութիւն իշխանին զիւոց՝ ելին մարտ պատերազմի զնել ընդ մեզ և որոց ընդ մեզ: Եւ կերպարանափոխք եկեալք դադանագնաց դոդունի ըրջէին դիշերայն ի պարաւա դեսպանաց և աղերսանօք թափանձէին Հասանել ինքեանց յօդնութիւն:

Եւ ի վերջոյ յորդորանօք եւ Համուգանօք յանկուցեալ զափրա եպիսկոպոսին Լատինացւոց, որ կոչիւր Վէնեկնարիս Քօսէսի, Հանին խորէութեամբ զմթուզթի իմն բանագրանաց, որպէս թէ ի Հառվմայ իցէ Եկեւալ, եւ այն տաճկական բառիւ, եւ հոռու ընթեռու յեկեղեցիս Լատինացւոց յաւուր Կիւրոկէի: Եւ էր իմաստ դրոյն թէ՝ «Ճինդ կուրուուրք Արքային ունաէն, Հ. Մեռուուրք, Հ. Գրիգոր, Հ. Ակրուրք, Հ. Թուման, Հ. Թաղէսու եւ Երկուք եւս ի Կ. Պոլսոյ բահանարացելոց՝ Սահակ եւ Պօղոս վարդապետք, Եօմնեքին սոքս սիրեալ զմարմնական հեշտութիւնս եւ զիասոս աշխարհիս, փոխանակեցին զուղզուփա հաւասար քրիստոնէական ընդ մոլոր աղանդոց Հայոց Հերեւութիւուաց, եւ եղեն անհաւատաք, կարգատեացք եւ աստուածուրացք: մասն որոյ բահանարապետական իշխանութեամբ մերայ բանադրեցար զնոսա եւ Հրամայեմք ամենեցուն ուղղափառաց Հագորդիլ ընդ նոսա ի հոգեւորո»:

Այսօ ոչ կարացեալ հանդուրժել Արքային Հարց, որեցին ընդդէմ այնիր սնոսիապատուաստ եւ սուտ զրոյն պատասխանի, իի իմաստութեամբ եւ խոհանկան խորհրդով ի զգուշութիւն վերծանողաց, զի մի հաւատասացն այնմ խորէական զրոյն եւ առ ձեւն պատրաստ ունիցին զալատասխանիս, տալ ընդդէմ այնց խորէբայ եւ սասաւաց կարգաւորացն: Հ. Թուման, պերճացեան յուամունու աստուածաբանութեան, զրեաց զիւր պատասխանին յաշխարհաբար լիզու եւ Համառօտ, զրեաց եւ Գրիգոր մեծիմասս վարժապետն մեր բառ ոճոյ նորին յաշխարհաբար լիզու: Գրեաց և Հ. Ակրուրք վարդապետ մէկահճեան զյայտարարութիւն իմն բառ խօսատից ի բարբառ տաճկաց, զի բարւոք հասկացեն անմիտ Գաղատացեք, որ չեն աեղեակ հայկական բարբառոյն: Զալատնէն սոցա դոցես ի պատմութեան Պէրպէրեանի, Գլ. 28, երես 137:

Արդ ի սկզբան Օդոսոսոի օրհնեաց Պատրիարքն զիւդ վերջին օժման ի

ժայր Եկեղեցին Ա. Աստուածածնի, և յեկեղեցին ինչ առաքեաց, զի՞ ո՞ք ի հետանդաց յօժարի առնուշ զայն խորհուրդ, երթունք օծցեն զնու անժամանան։ Բայց Հակառակասէր Գոլէձեանք ոչ սովոր զբգոէին զմանն աման ի մերայնոց, Եթէ զպապն եւս յիշէք ի պատարապի՝ կատարեալ ուղղափառ լինիք, և այլ Եւս անտեղի եւ անբարմար բանս առէք, առէին։ Եւ յեօթներորդ աւուր Օգոստոսի, որ էր Շաբաթ, Գալապացի ուն ի հակառակասէր Գոլէձեանց, խորհրդով Քուցիանթի կոչեցեալ խոսխոյցդ կարգաւորին, որ սիերիմ թշնամի էր Եկեղեցւոյն Հայոց, ունենով ի ձեսին խրում դշրաւէր Սիրոյ դիրքն, և փոխանակ պատկերի Լուսաւորչին մածուցեալ զպատկեր պապին Հառմայ, սկսուած չըջիլ ի սենեակս կոչկակարաց Կեսարացւոց, և ցուցեալ ամենեցան զպատկեր պապին, առէ ցնոսու. «Առ իմէ՛ նստեալ էք ասո, եղբարք, անհոգու և միամմիտ. ո՞չ զիտէք զի Պատրիարքն մեր Փրանկացեալ ուրացաւ զի ուստաւուրիչ Հայրն մեր եւ զպապն Ֆրանկաց ընկարաւ, անարդեաց զի ջմամանն ուուրը եւ Հոռմայ աթոռոյն հնապանդեցաւ։ Այսուհետեւ ոչ զոյ որրալոյս միւռն, որով որդիք ձեր զրոշմեսցին ի Հոդի Սուրբ, այլ իրեւ աղցան խոսուայ իւզով ձիթոյ ունիք օծանել։ Տեսէ՛ք, եղբարք, տեսէ՛ք զպատկերս զայս, միթէ նմանեցի՛ սա Սուրբ Լուսաւորչին մերոյ. Երանէ՛ թէ, եղբա՛րք, մեսեալ էաք եւ ոչ տեսեալ զայս օր. արի՛ք, եղբարք, արի՛ք, լուելոյ ժամանակ չէ, ահա երեք հարիւր ողիք Սուրբ Լուսաւորչի զաւակունք ի վազիւն ունին զնուալ առ Պատրիարքն, բողոք բառնաւ, զոչէլ եւ ազագակել եւ սասանեցուցանել զնու, զի թերեւս զզջասցի եւ մի՛ փոխեսցէ զհայրենի աւանդութիւնն նսխննաց մերոց։ Զայսոսիկ լուեալ անմիտ ժողովրդեանն եւ տեսեալք զպատկեր պապին, հաւատացին զժոխալուր բանից նորա եւ խոստացան նմա ինքեանք եւս կանխիլ ընդ առաւօտն յեկեղեցին ի Գում Գարու։ Եւ զլիսաւորք կոչկակարաց խրումիւալք յոյժ ի բանից յայսցանէ, առաքեցին զարս ի կրսպակս արհեստակցաց իւրեանց, պատուիրել եւ սոսի, զի եթէ յառաւօտուն յեկեղեցին Գում Գարուի ոչ զտանիցին, յարհեստէ անտի տարապիր լինիցին։ Այս ձայն հնաս յականչու Պատրիարքն ընդ երեկու աւուրն, և իսկոյն փութացաւ զի իսխնեսիս եզիսկոսու վէքիլ իւր առաքել յիւսկիւտար առ Գրիգոր ճարտարապետ եւ առ Յարութիւն ազան Պէտական, ծան ուցանել նոցա զայս զոր լուսն։ Բայց որովհետեւ երբարք ժամ էր զիշերոյն, ոչինչ կարացին առնել նորա, և առէ Յարութիւն Պէտական. «Եթէ լուեալ էր իմ զայր յերեկոյին, զիւրին էր ցրուել զիսորհուրդը զրս նոցա. բայց զի զիշեր է, զի՞նչ կարացից առնել»։

Եւ ի վազիւ անդր ի Կիւրակի յառաւօտուն Պազաւացին այն որ յառաջնում աւուր վրուցեալ էր զհասարակութիւնն, չըջազայեալ յիշեւանս ամենայն ապիստավաճառաց օտարականաց ի կերպարանս Կեսարացւոյ, Հրաւէր կարգաց ի չորրորդ ժամուն իջանել յեկեղեցին եւ ուտել մատապ։ Եւ Տէլի Պաղտառար, որ էր ի մակույկն ժողակաւ րգեշխին, թերաղրեալ ի բանից երկուց ապիստավաճառ Կեսարացւոց, որոց անուանքն էին Յակոբ եւ Կարապետ, տառքեաց եւ նա ի Պատրիարքարանն յայն օր զսրիկայս Ստմաթիոյ։ Եւ ամրոխ մեծ զումարեալ ժողովեցան ի պազէ ժամն Եկեղեցւոյն եւ միարան ապարակին թէ «Պատրիարքն Փրանկացաւ եւ զմեզ ի Փրանկութիւն փոխելոց է. մեր Հայ եմք, Ֆրանկ ոչ լինիմք, ի Սուրբ Լուսաւորչին մերմէ ոչ բաժանիմք. Եկեսցէ Պատրիարքն եւ ծանուցէ մեզ»։

Առաքեաց Պօղոս Պատրիարքն զՄարիոս Եւ զՅակոբ Եպիսկոպոսուն Երուսաղէմի. Եկին նորա եւ յորդորիին զնոսա բանիւք բազմօք թէ սուտ են այն ամենայն զոր լուեալ են. բայց նորա բուռն հարին զնոցանէ եւ վանեցին զնոսա։ Ազա զրոհ առեալ զնոցին ի Պատրիարքարանն, և տեսեալ զի վասկ էր

գուշն, Հարբին և խորսութեցին, յուղէին զամենայն սենեակս և ոչ կարէին զատանել զՊատրիարքն, զի նա սաստուցեալ անդէն ընդ պատուհանն անցեալ էր ի փախուստ ի մերձակայ տուն տաճկին և թաղուցեալ անդ: Եւ այսու պաշտպանեաց ոչ միայն զանձն, այլ և որ մեծն է՝ զագգն: զի թէ վնաս լինէր անձին նորս, տուժէր ազգն զանձնարբին տուզան: Յայնժամ Դիսնեսիոս եպիսկոպոս փախանորդ Պատրիարքին, ազգ արար ի զուռն էնէփերի ազասիին, որ խոկ եւ խոկ ենաս անդ 5—600 գորսկանօք, եւ զաման կուլեալ տուաքեաց ի բանտ առ Միւսիւր ազա, եւ զայլոն ցրուեաց և եթոգ անդ զարաշ արտ հանգերձ գորականօք որ պահէին զգուռն պատրիարքաբանին զաւուրս հնգետասոն: Եւ զՊատրիարքն հանեալ ի տանէ տաճկին հրամանաւ տէրութեան, նրատուցին ի տեղի իւր:

Եւ ի միւսում աւուր որ էր Զ Օդաստոսի, ոմանք ի կոչկակարաց յետ դայն ոճիրս զործելոյ յանդդնեցան երանել նաեւ աներկիւզ յատեան եպարքուսին եւ թուզթ բողոքանաց մաստուցանել նմա: Եւ եպարքուն սպառնաց նոցաթէ՝ «Որո՞վ ի իշխանութեամբ արարէք զայդ ի վերայ Պատրիարքին ձերոյ յարքունուստ կարգելոյ: Եթէ զատ ինչ ունէիք ընդ նմա եւ բողոք զնմանէ, ահա ատեան: ա՞յժմ ծանեաք թէ զոյ իշխան ի վերայ ձեր, զի յետ ձեռներէց լինելոյ յայդ շարիս անհնարին, եկիք այսր ամբաստան լինել»: Եւ հրամայէ ձերքակալ առնել զամենեսին եւ արկանել ի բանոտ: Ի նմին աւուր կոչեցան ի զուուրն եւ իշխանք մեր, ուր Քէիզ էֆէնսի ենարց զնոսս: «Փո՞հ էք զՊատրիարքէն ձերմէ, զորմէ չարախօսնն ամբաստաննալք. զի՞նչ իցէ այս իւզ օրհնեալ, նո՞յն է ընդ պարասան իւզոյն եկելոյ յիշմիածնէ, թէ այլ»: Պատասխանի պարբին իշխանք մեր, թէ «Սա այն է, որ յաւուրց անտի Ասաքելոց եւ Քրիստոսի կայր ի մեզ, բայց ի սակաւ ժամանակո խօսիսնեալ: Եւ զի վասն սորս անկեալ էք բաժանումն ի մէջ մեր, նորոգեցաք անդրէն, զի խոշնդուն բարձցի»: Եւ այս խոստովանութիւն բանից իշխանաց մերոց զրեցու յարքունի դիւանուզիրս: Նոյնպէս եւ վասն նորատիպ գրքոյ՝ Հրաւէք Սիրոյ անուաննելոյն վկայեցին լինել մարդաքանութիւն հին եւ ոչ նորամուր, զոր տաճիկք եսլի էմէնիլիք կոչէն: Ալ քանզի ի բանս դատախտովից կայր հնագունդութիւն պազի և Փրանկութիւն, թէ եւ զժուարահաւատ եղիւ ասացուած իշխանաց մերոց ասացի արքային, այլ մերժեցաւ արակոյան յորժամ զՀրաւէք Սիրոյն թարգմանեալ ի լեզու արարացւոց ընթեցան: Հուսկ յետոյ ասէ Քէիզ էֆէնսին: «Եթէ այդպէս է, ո՞ զայդչափ բազմութիւն յոտին կացոյց»: Պատասխաննն իշխանք մեր թէ «Առքա արք տղէտք եւ առանց զպրութեան են, իրաց շեն հասու յեալ յորթնութեան, եւ այլ ընդ այլոց կարծեօք յայս ի սոյն են ձեռնարկեալ»: Եւ բանզի ի բրէական մեզս համարի ոճիր ամբաստանութեանն եւ զէմ ընդ զէմ ներհաւէ իշխանութեանն, վասնորոյ անհնարինս զայրացոյց զարքունի որեարսն եւ զթագաւորն: զի մինչ նոքայ հնարեն զտահակոն ազգին իւրեանց ածել ի հպատակութիւն, քանի՞ մէծ զայրացումն ոչ լինի նոցա տեսանել զտարուկոն ես ի նոյն շարիս մտարերեալ: Ռւստի յայնսսիկ աւուրս պատզամ սաստիկ եկն ի Դրանէ առ Պատրիարքաբանն մեր, յարտնել դհեղինակին որ զրազմութեանն ամբուի զումարեաց եւ զի՞նչ է պատճառ այլմ յայտ առնել: Եւ նա պատասխանեց: «Զիք այլմ պատճառ բանաւոր, բայց միայն բազմազիմի կոչակք ծով վացեալ մեզաց իւրոց, որ զիսուժան պարզամիտ ժողովրդոց կուտեաց ի վերայ իմ»: Բայց առ ի զտանել զհեղինակն, առանձինն զամենայն գլխաւորս արհետաւորց կոչեաց, յերգումն հրաւիրէր եւ նորովս կարգայր ի վերայ նորս՝ առ իրազէտ զոլով ոչ վկայէ եւ ծանուցանէ, «զի մատնեսցուք» ասէ, «զարն եւ շարիքն անցցեն յազգէս»:

թ 22 Օգոստոսի առաքեաց յամենայն և կեղեցիս վարդապետա, Հայութակեաց զՆրանէցը Սիրոյն, վարդապետութիւն ուղղափառական, բանք ողջամիտ դաւանութեան սրբազն հարց եւ ոչ նորանոր գալիթակցեցուցիչ եւ մոլորամիտ: Նաեւ կոնդակաւ բանազրանս ընթերցաւ վասն նոցա՝ որք դիտեն թէ ուր եղեւ սկսուած այս չարախորհուուրդ ապօստանքութեան, եւ ո՞րք էին որ զայդ հնարեցին եւ ոչ յայտ արարեալ ծանուցանեն: Յնկեղեցին Ս. Հրեշտակապետի յոթամբ Եփրեմ վարդապետ քակեալ դիմագոյր ընթեանոյր, ժողովուրդն զիմագարձ կտան եւ չետուն թոյլ կարդալ: Այլ ի հանդիմակաց Կիւրակէին զնացեալ մէքի Դիոնիսիոս եպիսկոպոս ընթերցաւ:

Բայց այս ամենայն վճարեաց ոչինչ եւ ոչ յերեւան կացոյց դոք, ու բաղումք ի բանտարկելոցն մատնեցան ի տանջարանս Պօստան պաշխին, ուր ոմն խոստավանեցաւ թէ «Տէի Պագտատարն յորդորեալ զմեկ առաքեաց անդ»: Եւ առաքեալ արև թժրանեցին զնա եւ արկան ի բանս: Եւ այլ ոմն ասաց «Սարկուաց ոմն Կարստիտ անուն Կեսարացի յորդորեաց գմեկ յայս գործ»: Եւ զայն եւս զտին ի տուն Ասպայեան Գրիգոր աղայի եւ բերեալ եղին ի բանտի: Այլ առաջ յայտնեցաւ թէ Գագտատացի ոմն զնացեալ ի սենհամկօ նոցա յորդորեաց է զնոսա եւ համոզեալ ամրօնի մեծ յորդոցանել: ուստի համայնաց տէրութիւնն եւ զոմանս ի նոցանէ ծպտեալ կերպարանօք ըթիցուցին աւուրս բարումս ի փողոց կ: Պոլոյ՝ զտանել զԳագտատացին զայն, այլ չպատւ այրին, դի փախուցեալ էին զնա Գոլէձեանք յեւրոպա: Եւ մասն այսր ըթիւր Դիանիսիոս եպիսկոպոս յեկեղեցին կ: Պոլսի եւ պիւրօքից նորին, եւ բանադրանս կարդուր թէ որ ոք պահեալ իցէ զայրն այն ի տան իւրաք կամ զտյանպիսի ոմանս, յուրանի արացէ: այլ ոչինչ օպտեցաւ:

Բոլեւ սարկաւագն ի տանջան անդ մատնեաց նախ զԱստուածտուոր եւ զԵրեմիա Եպիսկոպոսունո, զորս իջուցեալ առ Պատան պաշին, եւ թերեալ ուսաջի զարկաւագն, առէ ցնա Պատանձի պաշին. «Առքա՞ Են սեւազլուխն», զորս մատնեցիր, եւ զի՞նչ տասցին քեզ, ծանո»: Առէ սարկաւագն. «Առքա Են բայց ինձ ոչինչ տասցեալ են, այլ տո ուհի եւ սոստեկութեան տանջանց մատնեցի զասա»: Յայնժամ Լոռուն զնա մԵրստին ի տանջան, եւ նու մատնեաց յայն օր զՃէր Կիրակոս Կաթողիկոսն Սայյ, օր յաւուրս յահնոսիկ եկալ գնայր յաթու թւը: Առաքեցին խոկոյն սուրբՀանգակո զկնիք նորա, եւ զտեալ րզնա ի ճանապարհին ի Նուլլր խան, ածին ի Կ. Պոլիս եւ տարեալ ի Բարձրապոյն Դուռն, հանին առաջի մեծի փոխարքային:

ԱԱՏՎԱՐԱՆՆԵՐ ԵԳԱ. ՏԵՌ ՅՈՒ ՀԱՅԵՐԵԱՆԵՐ

(Group 3)